

RAPORT Z OBSERWACJI

wyborów do Parlamentu Europejskiego

26 maja 2019 roku

Spis treści

Podziękowania.....	1
Wprowadzenie.....	1
Funkcjonowanie instytucji obserwatora społecznego.....	2
Zaobserwowane nieprawidłowości.....	3
Problemy organizacyjne.....	5
Wnioski.....	6
Rekomendacje.....	7
Załączniki.....	9

Podziękowania

Organizatorzy składają serdeczne podziękowania wszystkim, którzy jako wolontariusze poświęcili swój czas dla projektu „Obywatelska Kontrola Wyborów”. Fundacji Batorego dziękujemy za udostępnienie materiałów z wyborów samorządowych 2018, na podstawie których przygotowano materiały pomocnicze i formularz obserwatora.

Wprowadzenie

Komitet Obrony Demokracji przeprowadził w ramach projektu „Obywatelska Kontrola Wyborów” (OKW) obserwację wyborów do Parlamentu Europejskiego w całej Polsce.

Raporty z obserwacji wypełniło i wprowadziło do systemu 415 osób, które monitorowały prace 499 komisji wyborczych w 122 gminach. Część obserwatorów brała udział w obserwacji kilku komisji wyborczych.

Spłynęło 921 raportów, w tym 223 raporty z przygotowania lokalu wyborczego do głosowania, 399 z głosowania i 299 z liczenia głosów. Niektórzy obserwatorzy uczestniczyli w obserwacji dwóch procesów: 1/ przygotowania lokalu wyborczego, a następnie części głosowania, oraz 2/ końcowego okresu głosowania, a następnie procesu liczenia głosów.

Obserwatorzy odbyli szkolenia z zakresu prawa wyborczego i obserwacji wyborów. Szkolenie stacjonarne w Krakowie było transmitowane równoległe z dwóch kamer i udostępnione w Internecie. Do 1 sierpnia 2019 transmisja z pierwszej kamery miała 2300 wyświetleń, a z drugiej 2900. Osobno

transmitowano szkolenie z obsługi formularza, które miało 2300 wyświetleń. Obserwatorzy mieli dostęp do materiałów pomocniczych opracowanych przez Fundację Batorego, a także formularz obserwacyjny przygotowany na podstawie formularza Fundacji Batorego i wykorzystany w ostatnich wyborach samorządowych.

Z myślą o tych wyborach stworzono nowy system elektroniczny do zbierania danych. W czasie wyborów dostępna była pomoc specjalisty w zakresie prawa wyborczego.

Dane i wykresy obrazujące rozkład odpowiedzi na wszystkie pytania znajdujące się w formularzach obserwacyjnych, a także wybrane komentarze obserwatorów zawarte są w załączniku do niniejszego raportu.

Uczestnicy obserwacji prosili komisje o kopie protokołów z wynikami głosowania. W większości wypadków komisje udostępniały kopie.

Obecność obserwatora skłaniała komisje do lepszego przestrzegania procedur i mobilizowała je do lepszej pracy.

Nie wykryto prób oszustw wyborczych ani nieprawidłowości, które mogłyby wpłynąć na wynik wyborów.

Funkcjonowanie instytucji obserwatora społecznego

Obserwatorzy społeczni delegowani do komisji wyborczych przez KOD nie napotykali przeszkód podczas obserwacji. Byli traktowani życzliwie. W jednym przypadku uniemożliwiono poruszanie się obserwatora po lokalu komisji w czasie liczenia głosów. W 7% przypadków był problem z otrzymaniem protokołu z wynikami głosowania. W jednym przypadku wprowadzanie danych do komputera odbyło się za zamkniętymi drzwiami, w obecności jedynie przewodniczącej komisji i informatyka.

Obserwatorzy zgłaszali komisjom uwagi co do sposobu pracy w 25% obserwowanych komisji, najczęściej aby pomóc komisji wyborczej w organizacji głosowania lub obliczeniach. Uwagi dotyczyły także braku strażnika urny, braku tajności przy tzw. głosowaniu rodzinnym, niezastaniania listy wyborców, braku przesłon pomiędzy głosującymi, konieczności wylegitymowania się wyborców, wrzucania niezłożonych kart do urny, braku wywieszanej informacji o frekwencji, braku 2/3 składu komisji w lokalu lub jednoczesnego braku przewodniczącego i zastępcy, wynoszenia kart z lokalu.

Obserwatorzy mieli identyfikatory z imieniem i nazwiskiem, oznaczeniem pełnionej funkcji oraz nazwą lub logo KOD-u. W jednym przypadku obserwatorka na żądanie przewodniczącej komisji i po konsultacji z dyżurnym w Urzędzie Miasta zmieniła identyfikator na taki, na którym nie było nazwy KOD. W innym lokalu wyborca zażądał zmiany plakietki obserwatora zawierającej logo na wersję z samą tylko nazwą organizacji. W jednej komisji nawet znaczek z napisem „konstytucja” został potraktowany jako agitacja wyborcza. Wytyczne w rozdziale 1 punkt 6 mówią: „Przebywając w lokalu komisji, mężowie zaufania zobowiązani są do noszenia w widoczny sposób identyfikatora z imieniem, nazwiskiem, funkcją oraz nazwą komitetu wyborczego, który reprezentują. Identyfikatory nie

mogą zawierać elementów kampanii wyborczej”. Nie ma jednoznacznej informacji dotyczącej logo. Wytyczne powinny być bardziej precyzyjne.

Zaobserwowane nieprawidłowości

1. Tajność głosowania

Często naruszano tajność głosowania. Uchybienia w tym zakresie zaobserwowano w 37% komisji wyborczych. Podobnie jak przy poprzednich wyborach, tajność naruszali sami wyborcy, poprzez głosowanie „rodzinnie” i wrzucanie do urn niezłożonych kart.

W godzinach szczytu, z powodu tłoku i za małej liczby miejsc do głosowania tajnego, zaznaczano swój głos przy parapetach, biurkach czy ścianach. Celowe byłoby ustalenie minimalnej liczby miejsc do tajnego głosowania, zależnie na przykład od liczby głosujących w danym lokalu. Zdarzało się że powierzchnia lokalu była za mała do wyznaczenia większej liczby miejsc do tajnego głosowania. Wielkość pomieszczeń także powinna być skorelowana z liczbą głosujących. Problem za małych lokali i za małej liczby miejsc do tajnego głosowania był poruszany przez obserwatorów wielokrotnie. Obserwatorzy wspominali o tym zarówno w swoich komentarzach w formularzach obserwacyjnych, jak i na spotkaniu podsumowującym akcję obserwacji wyborów, które odbyło się w Krakowie 15.06.2019 r.

Zwrócono także uwagę na zbyt małe osłony do głosowania ustawione na stolikach. Uchybienie takie było istotne szczególnie wtedy, gdy stoliki do głosowania były ustawione zbyt blisko siebie.

Komisje często nie radziły sobie ze zwiększeniem się liczby wyborców w tzw. godzinach szczytu. Jest to problem systemowy i należy go rozwiązać choćby poprzez edukację członków komisji w tym zakresie.

Okolo 40 % komisji nigdy nie reagowało na naruszenia tajności, 16,5 % reagowało czasami. Również i w tym zakresie należy położyć większy nacisk na edukację członków komisji.

Przezroczyste urny budzą zastrzeżenia, ponieważ wrzucone do nich karty często się otwierają, co prowadzi do naruszenia tajności głosowania. Korzyści płynące z wprowadzenia przezroczystych urn wydają się więc problematyczne.

2. Ochrona danych osobowych wyborców

W prawie 10% przypadków komisja wyborcza nie stosowała osłony zakrywającej dane osobowe. Nakładki maskujące nie do końca spełniają swoją funkcję, ponieważ nie zasłaniają np. nazwisk w górnej części listy wyborców, gdy poszukiwany wyborca jest na dole listy. Zdarzało się nawet, że sam wyborca szukał swojego nazwiska na liście.

3. Nadzór nad urną

W jednym przypadku zaobserwowano brak plomby na urnie. Po zwróceniu uwagi przez obserwatora, urna została zaplombowana. W 30% komisji nie było strażnika urny. W takich sytuacjach kontrolę nad urną sprawowała cała komisja. Zgłoszono tylko kilka przypadków, w których z powodu dużej liczby osób w lokalu komisja traciła urnę z oczu.

4. Wynoszenie kart do głosowania poza lokal wyborczy

W 6% komisji odnotowano próby wnoszenia kart do głosowania poza lokal wyborczy. Nie zawsze członkowie komisji zabraniali takich praktyk. Zdarzało się, że sami wychodzili wraz z wyborcami z lokalu, żeby umożliwić im głosowanie. Jednak w zdecydowanej większości przypadków członkowie komisji powstrzymywali wyborców przed wyniesieniem karty z lokalu.

5. Materiały agitacyjne

Nie odnotowano ani jednego przypadku obecności materiałów agitacyjnych w lokalu wyborczym.

Pojawiła się informacja o tym, że przewodniczący jednej z komisji stwierdził: „Logo Koalicji Europejskiej zawiera gwiazdy na niebieskim tle, więc flaga UE byłaby formą agitacji wyborczej”. Wyraźnie brakuje edukacji w tym obszarze.

6. Brak minimum 2/3 składu komisji

Zdarzało się, że w czasie pracy komisji liczba jej członków spadała do poziomu poniżej 2/3 składu. Były nawet przypadki równoczesnej nieobecności zarówno przewodniczącego, jak i wiceprzewodniczącego. Trudności w niektórych komisjach sprawiało obliczenie 2/3 liczby członków komisji.

7. Liczenie głosów w podgrupach

W około 20% przypadków stwierdzono liczenie głosów w podgrupach, zazwyczaj jednak inni członkowie komisji sprawdzali lub liczyli powtórnie karty wyborcze. Wymagane liczenie głosów przez całą komisję znacznie utrudnia i wydłuża procedurę.

8. Niedostateczne zabezpieczenie niewykorzystanych kart do głosowania

W niespełna 3% przypadków zaobserwowano niewystarczające zabezpieczenie opieczetowanych kart wyborczych przed dostępem osób niepowołanych. Leżały one na parapecie za komisją lub „przykryte grubym papierem pakowym”.

Problemy organizacyjne

1. Zbyt małe lokale wyborcze

Niektórzy obserwatorzy zwracali uwagę na zbyt małą powierzchnię lokali wyborczych, która powodowała, że podczas wzmożonego napływu wyborców dochodziło do naruszenia tajności. Z ciasnotą pomieszczeń wiązała się za mała liczba stanowisk do głosowania, zbyt małe odległości pomiędzy stanowiskami oraz próby wnoszenia kart poza lokal. Z sal lekcyjnych w szkołach, w których odbywało się głosowanie, nie wszędzie usunięto wszystkie ławki, przez co powierzchnia lokali wyborczych jeszcze się zmniejszyła. Ze względu na tłok komisje nie zawsze panowały nad sytuacją.

2. Niedostateczne wyposażenie członków komisji w materiały

W niektórych komisjach nie było ołówków¹, papieru A4, papieru pakunkowego, stołów do liczenia kart. W części komisji było zbyt mało długopisów, w niektórych brakowało nakładek zakrywających nazwiska wyborców.

3. Zbyt małe pola na podpisy wyborców na listach

Podpisy wyborców dość często wychodziły poza wiersz listy. Miejsca na podpis wyborcy są za wąskie. Może to utrudniać ustalenie liczby wyborców, którzy pobrali karty do głosowania.

4. Niedostateczne oznakowanie lokali wyborczych

W jednostkowych przypadkach zauważono złe oznakowanie miejsca głosowania. Problemy najczęściej występowały w sytuacji, w której w jednym budynku znajdowało się kilka komisji wyborczych. W kilku przypadkach brakowało strzałek wskazujących lokal zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz budynku. W niektórych przypadkach brak było informacji, jak miejscowość jest podzielona na obwody, oraz – przy wejściu do budynku – do której komisji przydzielono poszczególne ulice. Niekiedy tabliczki z numerami obwodów wyborczych były bardzo małe lub umieszczone w sposób mało widoczny.

5. Problemy z dostępem i przygotowaniem lokali dla niepełnosprawnych

Zgłoszono, że lokal wyborczy z dostępem dla niepełnosprawnych znajdował się na piętrze. Zauważono także brak zgodnych z wytycznymi oznaczeń dojścia do lokalu dla niepełnosprawnych. Brak było dodatkowego oświetlenia dla

---

¹ Do wykonywania notatek podczas liczenia powinny być używane ołówki, aby uniemożliwić ewentualne dopisywanie długopisem na kartach wyborczych kolejnych znaków x w celu unieważnienia głosów.

niepełnosprawnych w kabinie. W jednym przypadku stwierdzono za wysoki blat w kabinie dla niepełnosprawnych na wózkach.

6. Wyszkolenie i przygotowanie członków komisji

Obserwatorzy zwracali uwagę na przypadki niedostatecznego wyszkolenia członków komisji wyborczych. Widoczne to było zwłaszcza wśród osób, które swoją funkcję pełniły po raz pierwszy. Brak doświadczenia był istotny szczególnie w przypadku przewodniczącego komisji wyborczej.

W niektórych komisjach wystąpiły problemy z organizacją pracy podczas liczenia głosów (np. dzielenie się komisji na zespoły podczas liczenia głosów, wielokrotne liczenie kart na różnych etapach lub pominięcie niektórych etapów liczenia) oraz przy pakowaniu materiałów po zakończeniu liczenia. Brak doświadczenia wpłynął na liczbę uchybień i błędów podczas przygotowywania lokalu wyborczego i podczas głosowania oraz na wydłużenie procesu liczenia głosów.

25% obserwatorów zwróciło uwagę komisji co do sposobu jej pracy podczas głosowania, a 15 % – podczas liczenia głosów.

W zdecydowanej większości komisje zostały ocenione przez obserwatorów dobrze lub bardzo dobrze. Jeśli chodzi o etap przygotowania, ocen takich było 98%, a jeśli chodzi o etapy głosowania i liczenia głosów – po 95%. W przygotowaniu i liczeniu przeważały oceny bardzo dobre. W głosowaniu ocen dobrych (55%) było więcej niż bardzo dobrych (40%). Prawidłowa obsługa głosowania sprawiała komisjom wyraźnie największą trudność. Należy skupić się na odpowiednim przeszkoleniu członków komisji do tej pracy.

Najpóźniej komisja zakończyła pracę o 4:00. Większość komisji (62%) zakończyła pracę do północy, kolejne 26% do godziny 1:00.

Brak osobnej komisji ds. ustalania wyników głosowania znacznie przyspieszyła całą procedurę liczenia głosów.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej obserwacji wyborów do Parlamentu Europejskiego oraz dokonanej na tej podstawie analizy nie stwierdzono przypadków celowego łamania prawa wyborczego. Większość stwierdzonych nieprawidłowości miała charakter drugorzędny, natomiast nieprawidłowości, które można ocenić jako istotne, albo występowały incydentalnie, albo nie miały większego wpływu na wynik wyborów. Należy odnotować problemy związane z tajnością głosowania.

Nie stwierdzono żadnych fałszerstw polegających np. na dorzucaniu wypełnionych kart wyborczych do urny lub tzw. karuzeli wyborczej, czyli sytuacji, w której wyborca wynosi kartę na zewnątrz lokalu, tam osoba trzecia wypełnia ją i przekazuje kolejnemu wyborcy, który wrzuca ją do urny, a swoją niewypełnioną kartę wynosi na zewnątrz. Nie było także nacisków na wyborców poza sytuacjami jednostkowymi.

Obserwacja prowadzona w ramach OKW wykazała, że zdecydowana większość komisji pracowała rzetelnie i wiarygodnie. Większość komisji wyborczych została

oceniona przez obserwatorów pozytywnie. Jednakże należy stwierdzić, że znaczna część członków komisji nie została w wystarczającym stopniu przeszkolona.

Możliwość obserwacji wyborów sprawdziła się w praktyce i jest jednym z istotnych elementów przyczyniających się do zapewnienia uczciwości wyborów.

Rekomendacje

1. W pierwszej kolejności należy zwrócić większą uwagę na szkolenie członków komisji. Szkolenie powinno obejmować nie tylko obowiązujące przepisy, ale także organizację pracy. Warto wykorzystać na przykład krótkie filmy ilustrujące sposoby rozwiązywania trudnych sytuacji, takich jak tłok czy naruszenie tajności głosowania. Bardzo przydatne są wszelkie poradniki, instrukcje, listy „do zrobienia” czy „często zadawane pytania” (FAQ).
2. Należy w większym stopniu przeszkolić członków komisji w zakresie wytycznych PKW dotyczących zadań i trybu przygotowania i przeprowadzenia głosowania oraz ustalania jego wyników. Do szkolenia członków komisji można wykorzystać filmy opublikowane w Internecie. Członkowie komisji nie zawsze są w stanie wziąć udział w szkoleniu. Filmy mogą pełnić funkcję uzupełniającą wobec szkoleń „na żywo”. Oprócz tego na szkoleniach zaleca się przekazanie informacji o tzw. dobrych praktykach pracy w komisjach, jak również opracowanie odpowiedniego przewodnika oraz tzw. „checklisty”. Powinno to ułatwić pracę członkom komisji i skutkować mniejszą liczbą popełnionych błędów, przyspieszeniem pracy, a także mniejszą liczbą telefonów z pytaniami do komisji wyborczej wyższego rzędu.
3. Podczas szkoleń członków komisji wyborczych należy podkreślić, że komisja powinna jednocześnie wpuszczać do lokalu wyborczego tylko taką liczbę wyborców, która umożliwia zachowanie tajności głosowania i prawidłowe wypełnianie zadań przez komisję. Osoby znajdujące się w lokalu wyborczym powinny mieć wystarczająco dużo miejsca, aby móc oddać głos, nie wychodząc z lokalu wyborczego. W przypadku pojawienia się jednocześnie większej liczby wyborców, jeden członek komisji wyborczej powinien dbać o to, aby ustawić wyborców w kolejkę oczekującą na pobranie kart do głosowania.
4. Pożądana byłaby szeroka kampania medialna skierowana do wyborców, a dotycząca obowiązku tajności w trakcie głosowania. Wiele osób tajność głosowania traktuje jako przywilej, a nie jako obowiązek.
5. Lepsze przygotowanie lokali wyborczych. Lokale wyborcze mają niekiedy zbyt małą powierzchnię. W takich sytuacjach potrzebne jest więcej lokali i – co za tym idzie – komisji, najlepiej w różnych budynkach. Funkcjonowanie kilku lokali wyborczych w jednym budynku prowadzi do zamieszania i pomyłek. Zbyt mała powierzchnia lokali powoduje ograniczenie liczby miejsc gwarantujących tajność głosowania. Wielkość obwodów powinna być dostosowana do możliwości lokalowych, a każdy lokal wyborczy należy opróżnić ze zbędnego wyposażenia, np. szkolnych ławek. Generalnie

należy ustalić liczbę stanowisk do głosowania adekwatnie do wielkości obwodu. Stoliki do głosowania powinny być umieszczone w pewnym oddaleniu od siebie. Osłony na stanowiskach do głosowania powinny zostać zmodyfikowane tak, aby umożliwić tajność głosowania.

6. Należy zwiększyć kontrolę nad przestrzeganiem kodeksu wyborczego, jeśli chodzi o zakaz umieszczania dwóch lokali wyborczych w jednym większym pomieszczeniu (np. sali gimnastycznej).
7. Szczególnej uwagi wymaga oznakowanie dojścia do komisji wyborczej i samej komisji.
8. Jeżeli w jednym budynku znajduje się kilka komisji wyborczych, wyborcy powinni być w jasny i jednoznaczny sposób informowani o tym, które adresy przyporządkowane są do której komisji.
9. Pożądane byłoby zapewnienie w lokalu wyborczym miejsca do bezpiecznego przechowywania dokumentów związanych z pracami komisji.
10. Należy poprawić wyposażenie komisji wyborczych (w szczególności osłony do zakrywania nazwisk na listach wyborczych oraz artykuły biurowe, takie jak ołówki, długopisy, papier A4, papier pakunkowy itp.).
11. Podczas szkoleń dla komisji wyborczych warto byłoby przeciwiczyć optymalny sposób liczenia kart uwzględniający wytyczne PKW (w tym wszystkie etapy liczenia głosów w odpowiedniej kolejności), efektywność pracy oraz pełną i wzajemną kontrolę procesu liczenia.
12. Zaleca się poprawienie procesu selekcji kandydatów na członków komisji: odrzucanie kandydatów bez odpowiedniego przygotowania i motywacji, taki dobór członków komisji, aby w każdej znalazła się odpowiednia liczba osób z doświadczeniem, oraz wybór na przewodniczącego komisji najbardziej doświadczonej osoby, najlepiej takiej, która była już wcześniej członkiem komisji wyborczej.

Komisje miały problem z ustaleniem 2/3 liczby członków. Zaleca się, aby w materiałach dla komisji znalazła się tabelka z podaną minimalną liczbą osób, które powinny być w lokalu w zależności od liczebności komisji, tak aby było to jasne dla wszystkich.
13. Listy z nazwiskami wyborców powinny zawierać szersze lub wyższe wiersze i kratki na podpisy wyborców lub powinno się w nich umieszczać podpisy na zmianę obok siebie, jak zaproponował jeden z obserwatorów (Załącznik 2).
14. Zaleca się przygotowanie opakowań na karty i wszystkie dokumenty oddawane po etapie liczenia głosów.
15. Warto informować wyborców w prosty sposób o sposobie głosowania, na przykład mówiąc każdemu „Głosujemy na jedną osobę z całej listy. Proszę złożyć kartę przed wrzuceniem do urny”. Można wyborcom podawać już złożoną kartę. Sposobem na wymuszenie złożenia karty jest zastosowanie otworu w urnie tak krótkiego, aby nie dało się do niego wrzucić niezłożonej karty. Najlepiej jednak po prostu zrezygnować z przezroczystych urn wyborczych.

16. Ponieważ poza granicami kraju mieszkają miliony Polaków, przydatne byłoby zwiększenie liczby komisji wyborczych poza Polską.

17. Zaobserwowaliśmy niepokojące fakty związane ze zgłaszaniem pozornych komitetów wyborczych. Niektóre z nich, formalnie zarejestrowane, nie wysuwają żadnych kandydatów, delegują jednak swoich przedstawicieli do komisji wyborczych. Niepokoi nas to, że niektóre z tych komitetów powiązane są z innymi komitetami wyborczymi. Na przykład, zarejestrowano Komitet Wyborczy Odpowiedzialność, który sam nie wystawił żadnych kandydatów, ale którego pełnomocnik wyborczy był jednocześnie kandydatem do Parlamentu Europejskiego w okręgu numer 10 z ramienia Koalicyjnego Komitetu Wyborczego POLEXIT – Koalicja. Zarejestrowany Komitet Wyborczy Porozumienie Jarosława Gowina także nie wystawił żadnych kandydatów, ale desygnował wielu członków komisji wyborczych. Jednocześnie członkowie Porozumienia Jarosława Gowina startowali z listy Komitetu Wyborczego Prawa i Sprawiedliwości.

Sytuacje opisane powyżej powodują brak równowagi w składach komisji wyborczych. Niektóre komitety w ten sposób nieproporcjonalnie zwiększają liczbę swoich przedstawicieli w komisjach. Działanie takie może wpłynąć na wynik wyborów, na przykład przy podejmowaniu decyzji o ważności głosu. Opisane przypadki ograniczają pluralizm składu komisji wyborczych stanowiący najlepszą gwarancję rzetelności wyborów.

18. Brak flag Unii Europejskiej

Wielokrotnie zwracano uwagę na brak flag UE. Były to wybory do Parlamentu Unii Europejskiej, a nic na to w wystroju niektórych lokali nie wskazywało. Flagi takie przyczyniłyby się do zwiększenia powagi wyborów i wskazywałyby na ich charakter.

Załączniki

1. Wyniki obserwacji wraz z komentarzami i wybranymi uwagami obserwatorów
2. Propozycja zmiany spisu wyborców

Przygotowanie raportu:

Witold Krawczyk

Julian Leśniak

Michał Leśniak

Bartłomiej Swaczyna

Korekta:

Anna Skucińska

Osoby zaangażowane w akcję obserwacji wyborów:**Przedstawiciel ZG KOD:**

Małgorzata Lech-Krawczyk

Kierowanie projektem:

Michał Leśniak

Konsultacje merytoryczne:

dr hab. Jacek Haman

dr hab. Grzegorz Kuca

dr hab. Bartłomiej Swaczyna

Szkolenie dla obserwatorów:

dr hab. Grzegorz Kuca

Wsparcie graficzne:

Tadeusz Kuś

System informatyczny i strona WWW:

Michał Leśniak

Stefan Sterzycki

Dorota Zerbst

Rekrutacja i koordynacja obserwatorów:

Małgorzata Besz - Janicka

Danuta Biernacka

Maria Hanna Brzózka

Helena Kopycińska

Krzysztof Korpiela

Anna Kozieł

Witold Krawczyk

Magda Lesiak

Michał Leśniak

Janusz Myśliwy

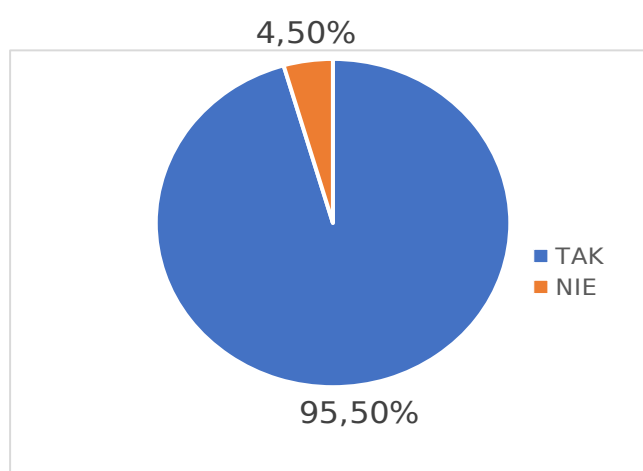
Patryk Nowakowski
Magdalena Nurzyńska
Krzysztof Palacz
Adam Płachciński
Mirosław Przyłipiak
Ewelina Pytel
Ilona Rejdych
Beata Somerschaf
Agnieszka Stańska-Jędrych
Bartłomiej Swaczyna
Mariusz Szewczyk
Jerzy Wądołowski
Katarzyna Witek
Anita Zdrojewska-Lichosik
Michał Zieleniewski

Załącznik 1

Wyniki obserwacji wraz z komentarzami i wybranymi uwagami obserwatorów

Przygotowanie lokalu do głosowania

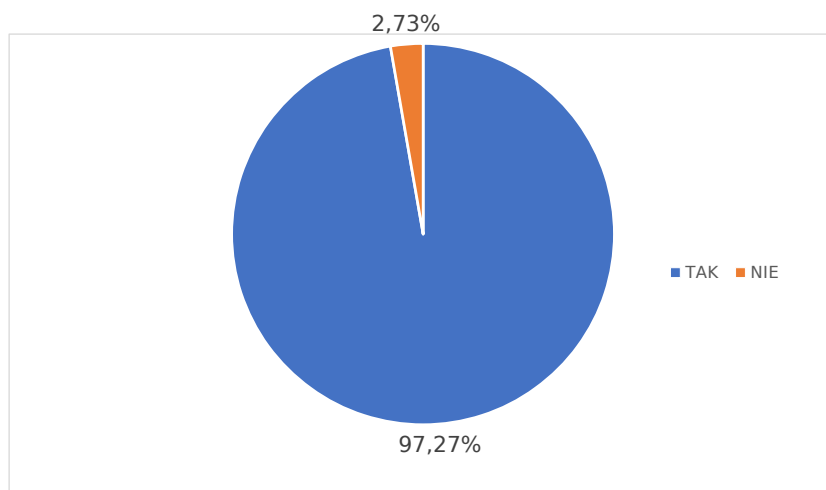
P.1. Czy komisja jest prawidłowo oznaczona - na zewnątrz i wewnątrz lokalu wyborczego?

TAK	95,50%
NIE	4,50%

Odpowiedzi „nie” dotyczyły głównie sytuacji, w których w jednym budynku znajdowało się kilka komisji wyborczych. Głosujący często trafiali do niewłaściwej komisji wyborczej. W jednym przypadku komisja stwierdziła, że nie otrzymała tablicy z numerem komisji i dlatego jej nie wywiesiła. Kilukrotnie brakowało strzałek wskazujących lokal zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz budynku.

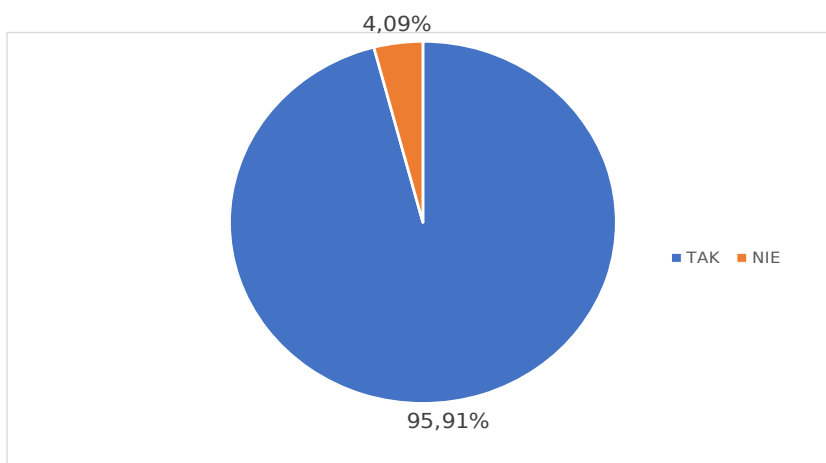
P.2. Czy po opieczętowaniu karty były przechowywane w taki sposób, aby nie miała do nich dostępu żadna osoba nieuprawniona?

TAK	97,27%
NIE	2,73%

Zdarzało się że karty po prostu leżały na parapecie.

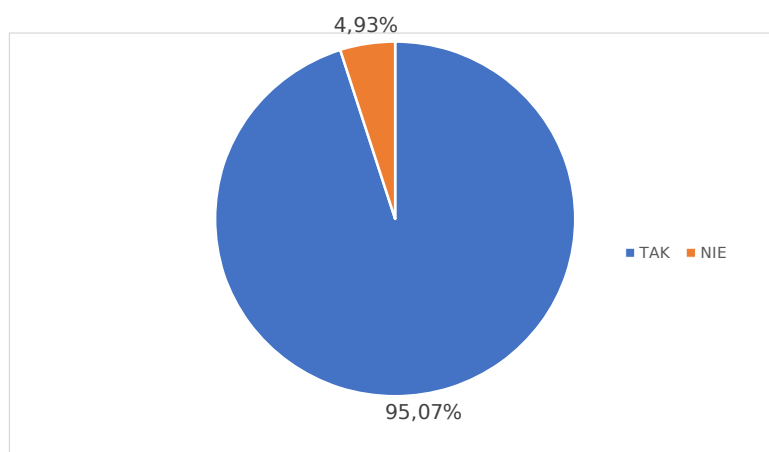
P.3. Czy w lokalu wyborczym znajdują się wymagane obwieszczenia i informacje o sposobie głosowania?

TAK	95,91%
NIE	4,09%

W kilku lokalach nie wywieszono obwieszczeń, umieszczono je tylko na zewnątrz. Obwieszczenia były drukowane za małymi dla starszych osób literami, niekiedy też wisiały za wysoko.

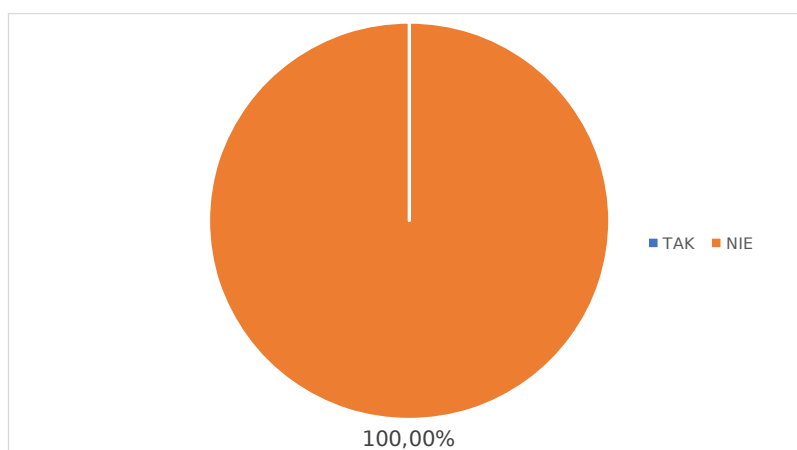
P.4. Czy w lokalu wyborczym znajdują się miejsca zapewniające tajność głosowania?

TAK	95,07%
NIE	4,93%

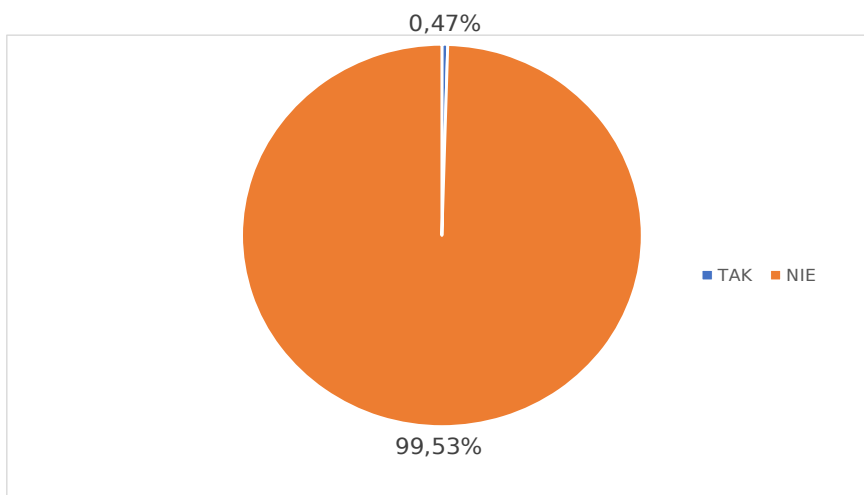
Zwracano uwagę na fakt, że niskie przegródki nie zasłaniają skutecznie kartki do głosowania. W dwóch komisjach zabrakło nawet przegródek.

P.5. Czy w lokalu wyborczym lub na terenie, na którym się on znajduje, znaleziono jakiegokolwiek materiały agitacyjne?

TAK	0,00%
NIE	100,00%

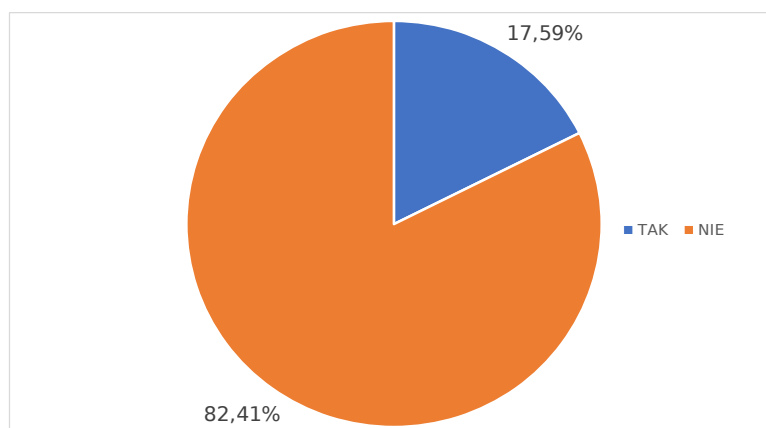
P.6. Czy komisja w jakimkolwiek momencie utrudniała Ci obserwację procedury przygotowania lokalu wyborczego do głosowania?

TAK	0,47%
NIE	99,53%

W jednym przypadku przewodniczący okazywał swoje niezadowolenie z obecności obserwatora i weryfikował numer organizacji w KRS.

P.7. Czy zgłaszałaś/łeś komisji uwagi do sposobu jej pracy?

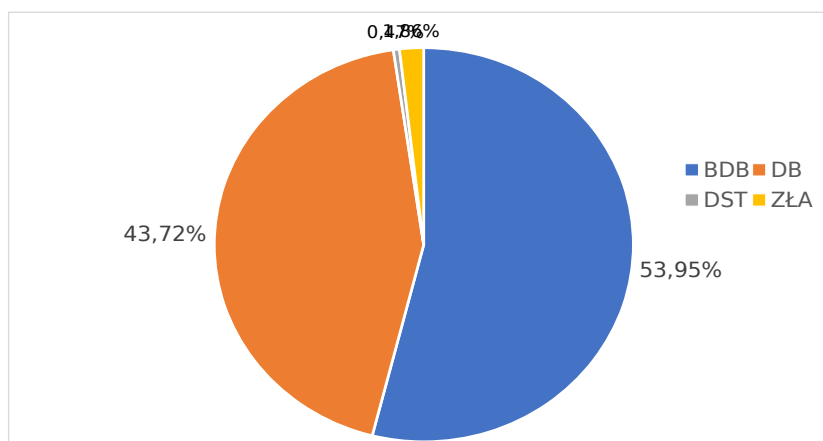

TAK	17,59%
NIE	82,41%

Obserwatorzy wielokrotnie zwracali uwagę na różnego rodzaju uchybienia w pracy komisji. Dotyczyło to takich uchybień jak: tzw. głosowanie rodzinne, liczba osób w komisji wynosząca mniej niż 2/3, pomijanie sprawdzania dokumentu tożsamości, brak informacji o numerze komisji, za słabe oświetlenie miejsca do głosowania, za wysoko umieszczone obwieszczenia i informacje, za mało miejsc do głosowania, brak strażnika urny. Obserwatorzy sugerowali instruowanie wyborców, aby składali karty przed ich wrzuceniem do urny, oraz udzielali praktycznych uwag porządkowo-organizacyjnych. Zwykle uwagi były

uznawane przez komisję, choć zdarzały się odpowiedzi „Nie dostarczyli nam tego” czy „Takie mamy warunki”.

P.8. PRZYGOTOWANIE: Ogólna ocena pracy komisji

bardzo dobra	53,95%
dobra	43,72%
dostateczna	0,47%
zła	1,86%

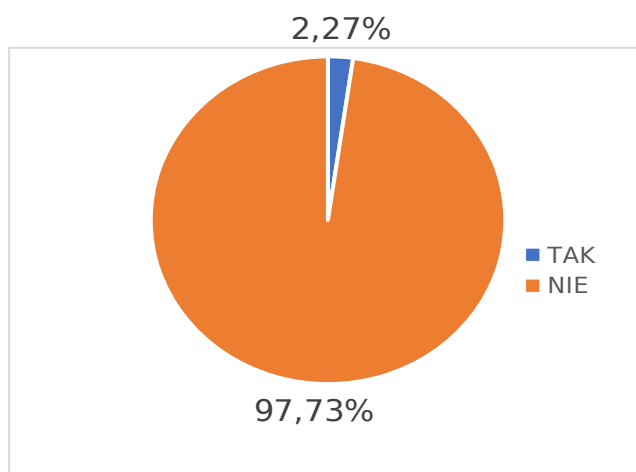
Uwagi ogólne dotyczące przygotowania:

- **W niektórych przypadkach obwody wyborcze zostały nierówno podzielone (przykład: w tym samym obiekcie jedna z komisji miała niespełna 1000 osób uprawnionych do głosowania, a druga 1612 osób).**
- **Jedna z ulic została podzielona na dwie części według numerów parzystych i nieparzystych, co powodowało duże zamieszanie, gdyż wielu głosujących przychodziło do niewłaściwej komisji.**
- **W jednym przypadku stwierdzono, że stoliki i krzesła przeznaczone dla wyborców były za niskie.**
- **Czasami w kabinach do głosowania było zbyt ciemno. Brak było w kabinie dodatkowego oświetlenia dla niepełnosprawnych.**
- **W dużym okręgu wyborczym, w którym głosowało 2314 osób, wyznaczono tylko dwa stanowiska do tajnego oddawania głosów.**

Głosowanie

G.1. Czy w lokalu wyborczym lub terenie, na którym się on znajduje, zdarzył się przypadek agitacji wyborczej?

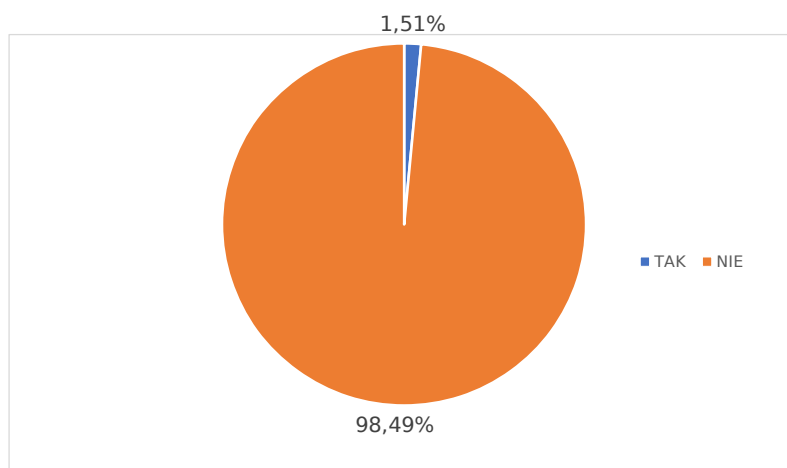
TAK	2,27%
NIE	97,73%

Były jednostkowe przypadki agitacji. Zwykle polegały na głośnym informowaniu, na kogo się głosuje. Jeden wyborca mówił do komisji o swojej niechęci do komuny i PO.

Jeden z obserwatorów opisał sytuację, w której osoba przed lokalem zatrzymywała wchodzących i mówiła im, na kogo mają głosować. Po zwróceniu uwagi osoba ta zaprzestała swoich działań.

Na płocie posesji naprzeciwko komisji wyborczej, po drugiej stronie ulicy, był wywieszony baner jednego z kandydatów.

G.2 Czy zdarzyło się, że członkowie komisji nie sprawdzili komuś dokumentu tożsamości przed wydaniem kart do głosowania?

TAK	1,51%
NIE	98,49%

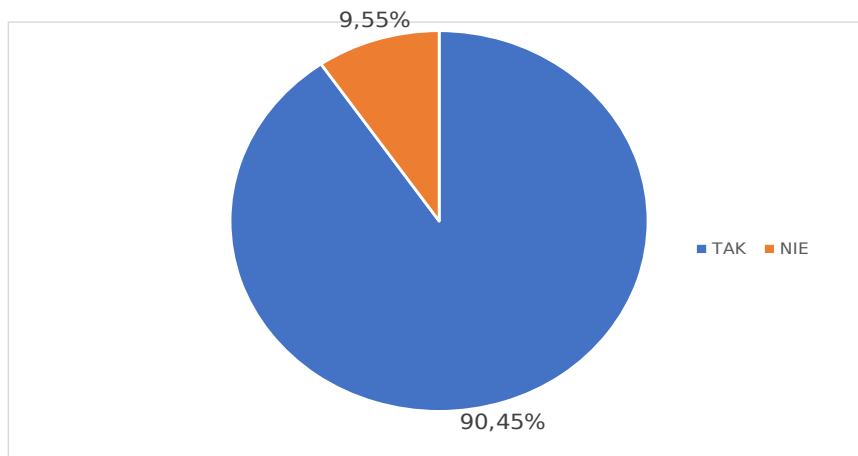
Kilku obserwatorów zauważyło pojedyncze przypadki niesprawdzania dokumentów głosującym. Niepokojąca jest obserwacja z jednego z lokali, z której wynika, że zwykle dokumenty tożsamości większości głosujących nie były sprawdzane. Przynajmniej połowa głosujących nie miała dowodów tożsamości i była zdziwiona tym, że członek komisji prosił ich o dowód osobisty, jakby zawsze głosowali bez okazywania dokumentów. Mimo braku dowodów osobistych pozwolono takim osobom głosować.

Wpisy obserwatorów:

„Do południa ok. 30% przybyłych do głosowania osób nie posiadało dowodu tożsamości ze zdjęciem. Mówili, że kiedyś nie trzeba było, że przecież członkowie komisji mnie znają.”

„Jedna osoba dostała kartę do głosowania bez okazywania dowodu, ponieważ członek komisji ją znał.”

G.3 Czy członkowie komisji korzystali z osłony na dane osobowe?

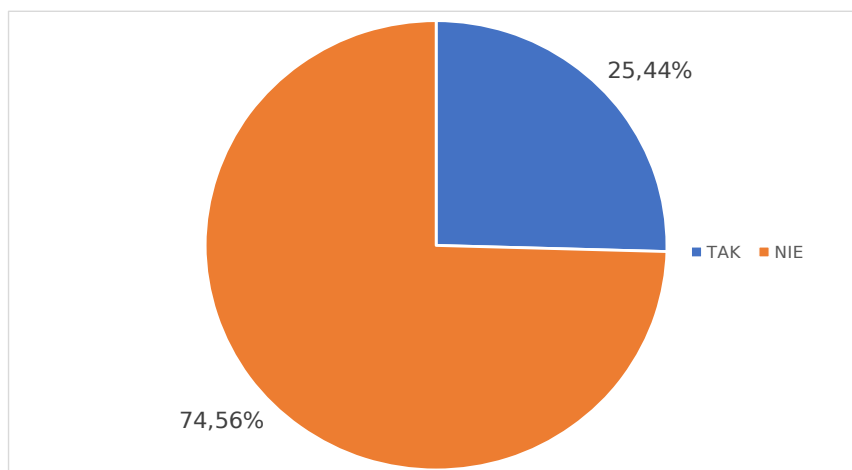
TAK	90,45%
NIE	9,55%

W prawie 10% przypadków nie stosowano przesłon na dane osobowe. Konieczność ochrony danych osobowych nie jest najwyraźniej dla wszystkich oczywista i należy zaakcentować tę kwestię podczas szkolenia członków komisji wyborczych. Czasem nakładki zaczynano stosować dopiero po zgłoszeniu się obserwatora u przewodniczącego komisji.

Przesłony na listy nie zawsze zakrywały całą listę, zwłaszcza u góry i na dole. Wymagają dopracowania.

Niekiedy brakowało przesłon.

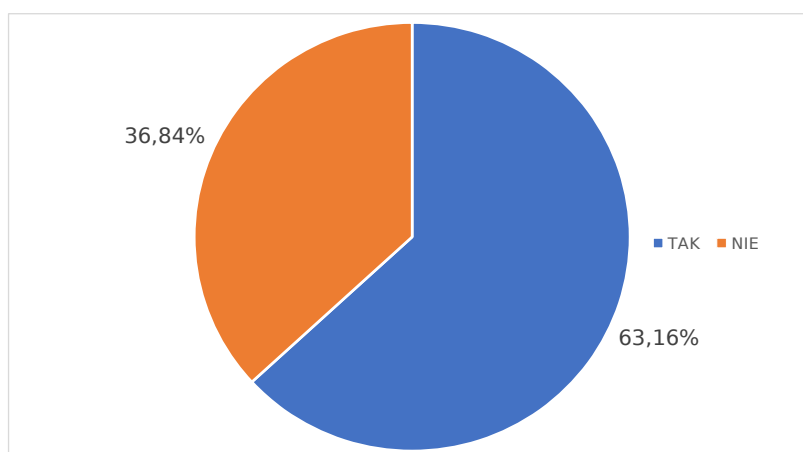
G.4 Czy zdarzyło się, że nikt z członków komisji nie pełnił dyżuru przy urnie?

TAK	25,44%
NIE	74,56%

W wielu komisjach nie było specjalnej osoby oddelegowanej do dyżurowania przy urnie. Urna była obserwowana przez wszystkich członków komisji.

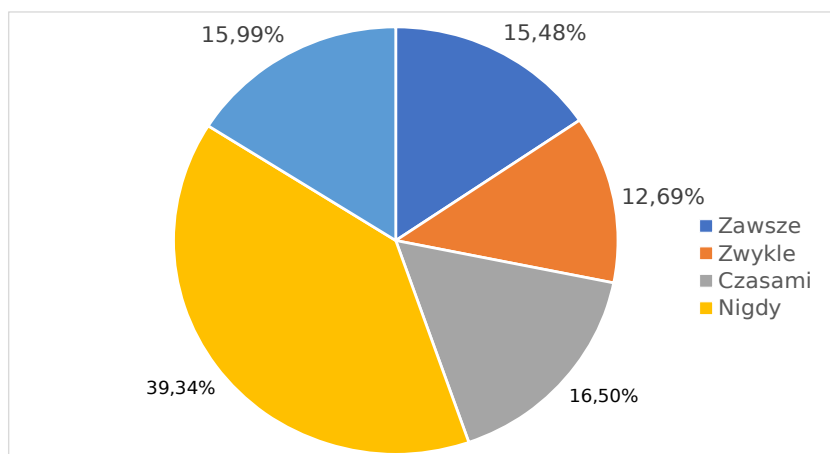
G.5 Czy była przestrzegana tajność głosowania?

TAK	63,16%
NIE	36,84%

Bardzo wielu obserwatorów zgłaszało problem tzw. głosowania rodzinnego. W niektórych komisjach było ono nagminne, w większości sporadyczne. Z powodu za małej liczby miejsc do głosowania tajnego wyborcy wypełniali karty do głosowania na parapetach czy biurkach, nie przejmując się tajnością. Wrzucano niezłożone karty.

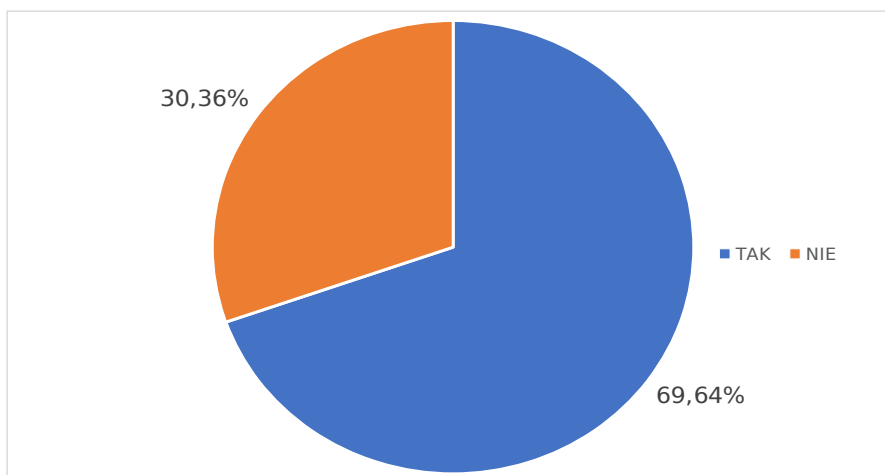
G.6 Czy komisja interweniowała w przypadkach nieprzestrzegania lub naruszenia tajności głosowania?

Zawsze	15,23%
W większości przypadków	12,94%
Czasami	16,50%
Nigdy	39,34%
Nie było takich przypadków	15,99%

Wyraźnie widać przewagę odpowiedzi „nigdy”. W porównaniu z odpowiedziami na poprzednie pytanie można wnioskować, że przynajmniej w części odpowiedź ta została zaznaczona przez obserwatorów w sytuacji, w której nie zauważyli przypadków naruszeń tajności. W większości przypadków komisja nie reagowała bądź reagowała w nielicznych sytuacjach. W kilku przypadkach zachowanie komisji zmieniło się po uwadze obserwatora lub po telefonie do komisarza wyborczego. Komisje w różny sposób interpretowały głosowanie rodzinne. Niektóre nie widziały w tym nic złego, inne interweniowały. Podobnie w różny sposób oceniano składanie kart.

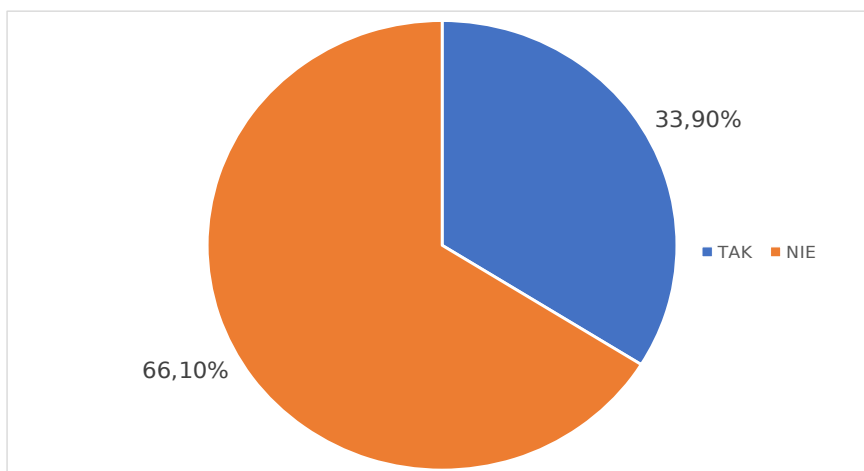
G.7 Czy była osoba pełniąca rolę „strażnika urny”?

TAK	69,64%
NIE	30,36%

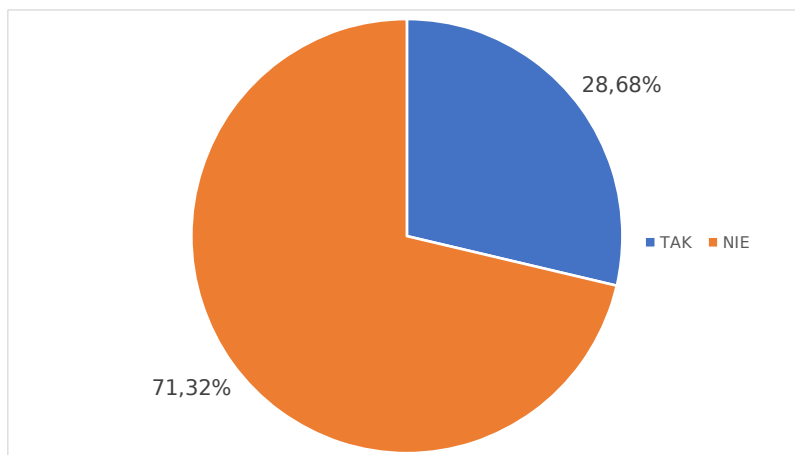
Gdy nie było strażnika, na urnę patrzyła cała komisja. Kilukrotnie urna była zlokalizowana blisko stołu komisji i brakowało miejsca dla strażnika. Po pytaniu o strażnika urny rola ta zostawała obsadzona.

G.8. Czy zdarzyło się, że strażnik urny nie zareagował w sytuacji, gdy wyborca wrzucał do urny karty w sposób ujawniający, na kogo oddał głos ?

TAK	33,90%
NIE	66,10%

G.9 Czy wystąpiły jakiegokolwiek problemy związane ze zbyt małą liczbą miejsc zapewniających tajność głosowania?

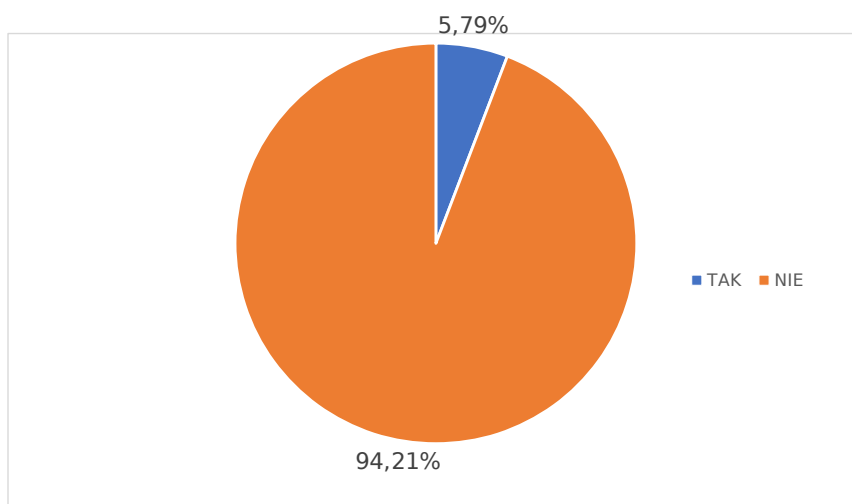
TAK	28,68%
NIE	71,32%

Mimo, że te wybory były mniej skomplikowane niż samorządowe i głosowanie wymagało zaznaczenia tylko jednego kandydata, w prawie jednej trzeciej lokali zaobserwowano problemy ze zbyt małą liczbą miejsc do głosowania. W efekcie wyborcy głosowali w różnych miejscach niezapewniających tajności: przy parapetach, przy urnie, nieosłoniętych biurkach czy przy ścianie. W niektórych wypadkach tworzyła się kolejka. W niektórych komisjach powstawał chaos.

„Tylko 2 kabiny i niemożność zaaranżowania dodatkowych miejsc do głosowania (brak osłon) powodowały, że wyborcy głosowali, nie zwracając uwagi na tajność.”

„Zbyt małe pomieszczenie do głosowania, które umożliwiałoby umieszczenie jedynie 2 kabin”

G.10 Czy zdarzyło się, że ktoś usiłował wynieść karty do głosowania z lokalu wyborczego?

TAK	5,79%
NIE	94,21%

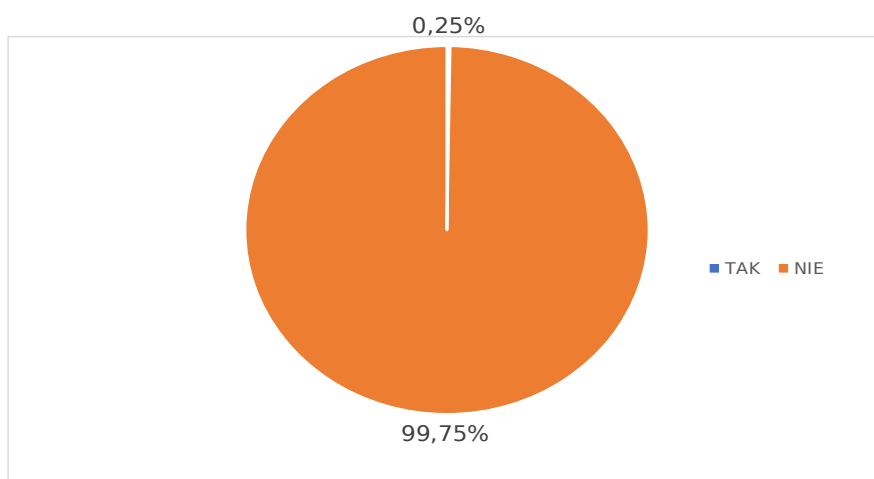
„Osoba zwróciła się do komisji o wydanie karty na pamiątkę. Komisja stanowczo odmówiła.”

„Wyborcy wychodzili z kartami do głosowania na korytarz, aby skorzystać z miejsc zapewniających tajność głosowania. Jeden z członków komisji pilnował wówczas, aby osoby te wróciły i wrzuciły karty do urny.”

„Kobieta podała kartę i chciała wynieść. Na reakcję komisji, że trzeba będzie zawiadomić policję, kobieta wrzuciła podartą na strzępy kartę do urny.”

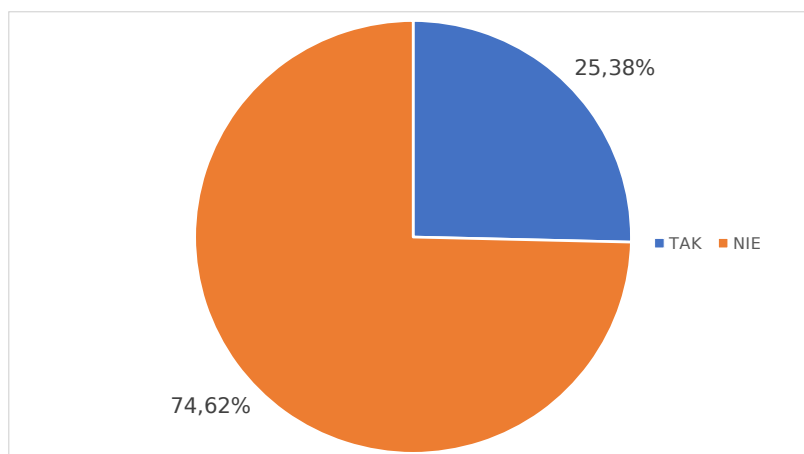
„Jedna z osób skarżyła się na słaby wzrok. Prosiła o miejsce do głosowania przy oknie, które znajdowało się na korytarzu. Wyniosła kartę poza pomieszczenie do głosowania, ale była pod stałą obserwacją przewodniczącego komisji”.

G.11 Czy komisja w dowolnym momencie utrudniała Ci obserwację procesu głosowania?

TAK	0,25%
NIE	99,75%

G.12. Czy zgłaszałeś komisji uwagi do sposobu jej pracy?

TAK	25,38%
NIE	74,62%

„Zwróciłam się z pytaniem o brak osłony danych osobowych – wyjaśniono, że to dla wygody wyborców.”

„Uzgadniałam z przewodniczącym wynik rachunku 2/3 z 10 osób.”

„Prosiłam o reagowanie w przypadkach "zespołowego" głosowania.”

„Prosiłem o reagowanie w sprawie składania kart.”

„Czasami zbyt mała minimalna liczba członków komisji, np. 3 osoby.”

„Zapytałem, kto pełni funkcję strażnika urny.”

„Nieprzestrzeganie tajności głosowania.”

G.13 Jak reagowała komisja w sytuacji przybycia nazbyt dużej liczby głosujących?

„Nie było takiej sytuacji.”

„Nie reagowała, był lekki chaos lub samodzielnie tworzyła się kolejka.”

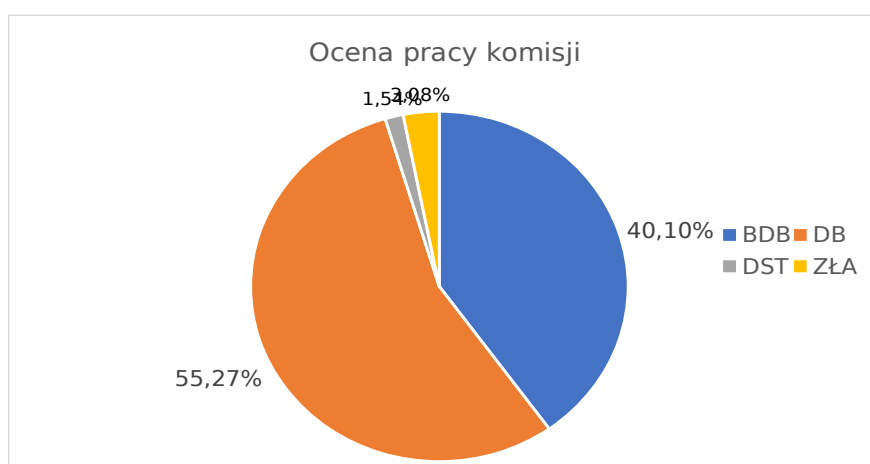
„Stworzono dodatkowe miejsce do głosowania.”

„Ustawiano kolejkę, kontrolując dostęp do tajnych miejsc do głosowania.”

„Wolniej wydawała karty do głosowania”

„Zachęcała do głosowania jawnego na stole”

GŁOSOWANIE: Ogólna ocena pracy komisji

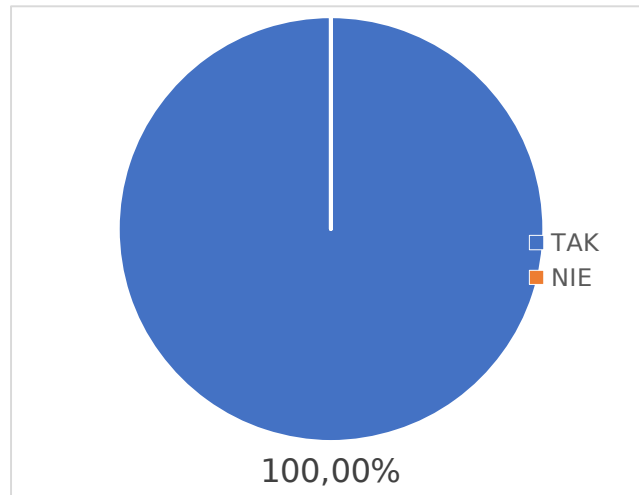

bardzo dobra	40,10%
dobra	55,27%
dostateczna	1,54%
zła	3,08%

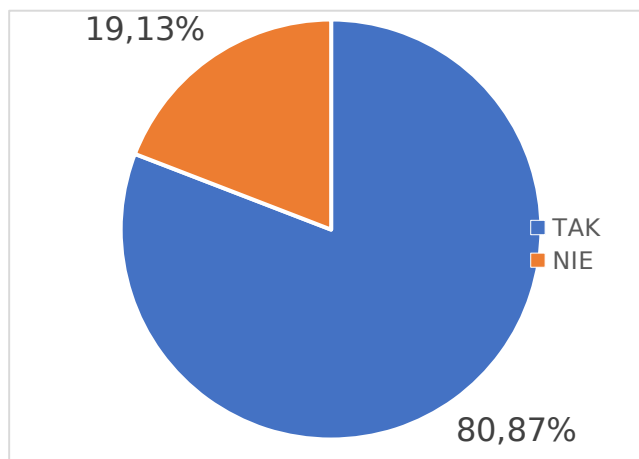
Liczenie głosów

L.1. Czy urna była zaplombowana w momencie, gdy komisja przystąpiła do jej otwierania?

TAK	100,00%
NIE	0,00%

L.2. Czy komisja przeglądała, segregowała i liczyła karty i głosy, działając wspólnie, nie dzieląc się na grupy?

TAK	80,87%
NIE	19,13%

Komisje, które nie działały wspólnie, zwykle dzieliły się liczeniem między sobą, siedząc przy jednym stole i wzajemnie sprawdzając swoje obliczenia.

Przykładowe opisy pracy w grupach:

„Indywidualnie rozdzielali karty na komitety wyborcze. Potem rozdzielali na poszczególnych kandydatów w ramach komitetu. Następnie liczyli głosy w dwóch grupach. Po policzeniu wymieniali się kartami, sprawdzając po kolegach.”

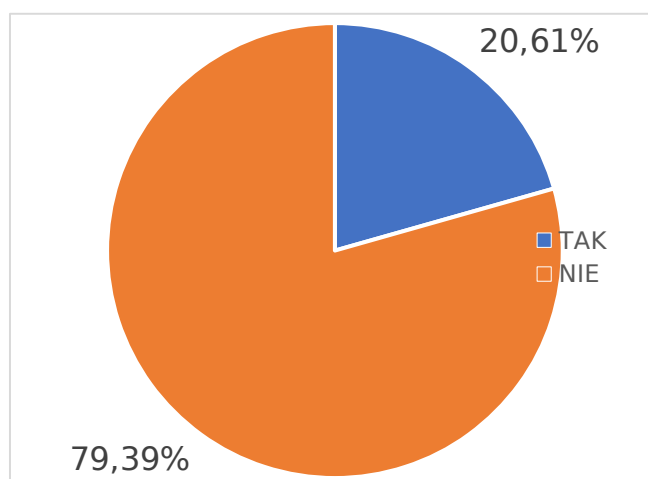
„We wstępnej segregacji głosów komisja podzieliła się na 4 grupy. Później, w 2 etapach podziału i przy liczeniu głosów, był podział na 2 grupy”

Wybrane opisy wspólnej pracy całej komisji:

„Segregowano karty w/g numerów komitetów, a następnie w ramach danego komitetu segregowano w/g oddanych głosów na daną pozycję na liście. Następnie zliczano głosy poszczególnych miejsc na liście. Potem zliczano ilość oddanych głosów na poszczególnych kandydatów, sumowano wszystkich, co dawało globalny wynik danego komitetu, To samo zrobiono dla każdego komitetu.”

„Jedna, dwie osoby liczyły, reszta się przyglądała”

L.3. Czy wystąpiły jakiegokolwiek problemy z interpretacją ważności głosów?

TAK	20,61%
NIE	79,39%

„Interpretacja znaków "X", w razie wątpliwości ustalane przez min. 2-3 osoby.”

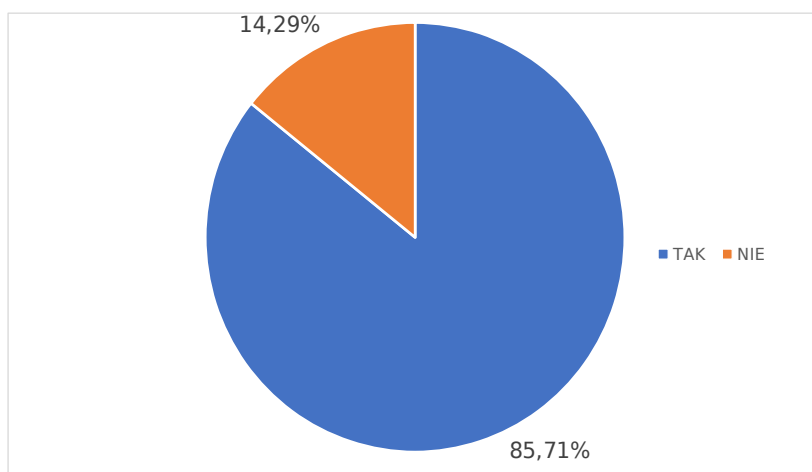
„Komisja nie wiedziała, jakie są zasady, tzn. nie wiedziała, że 2 krzyżyki na 1 liście są głosem ważnym.”

„Wspólnie podejmowano decyzje”

„Przy wątpliwościach co do ważności głosu ostateczną decyzję podejmował przewodniczący”

L.4. Czy w przypadku sporów dotyczących ważności głosu komisja podejmowała decyzję większością

głosów?

TAK	85,71%
NIE	14,29%

„Wątpliwości rozstrzygała przewodnicząca.”

„Przyjmowano decyzję przez aklamację.”

„Dyskutowano, a decyzję podjęła przewodnicząca.”

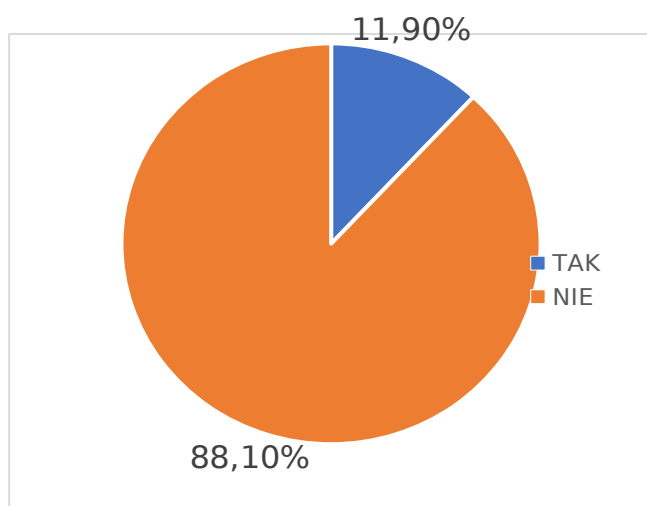
„Decyzja przewodniczącej potwierdzona przez kilku członków (bez większości).”

„Decyzja części członków komisji przy bierności reszty.”

„Decydowała przewodnicząca z wice.”

„Przewodnicząca komisji konsultowała sporne karty z v-ce przewodniczącym i kilkoma obecnymi najbliższymi.”

L.5. Czy wystąpiły jakiegokolwiek problemy lub nieprawidłowości przy wypełnianiu protokołu?

TAK	11,90%
NIE	88,10%

„Interpretacja liczby wydanych kart i oddanych głosów, stąd ponowne przeliczanie.”

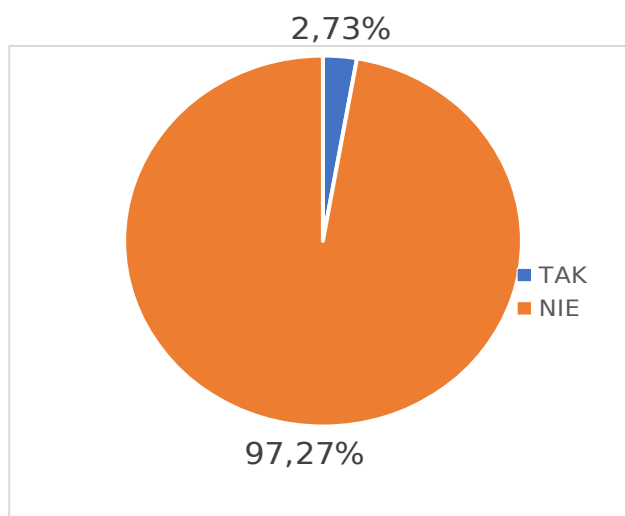
„Brak 1 karty w liczeniu spowodowany wrzuceniem tej karty przez wyborcę do urny innej komisji, konieczne było ponowne wydrukowanie protokołów.”

„Nie było wiadomo, gdzie wprowadzić głos korespondencyjny przysłany bez zaświadczenia. Komisja okręgowa też miała kłopot z jego zakwalifikowaniem, co znacznie przedłużyło czas pracy komisji.”

„Problem z rozróżnieniem „karty nieważnej” od „głosu nieważnego”.”

„Wystąpił problem z faktem wyniesienia z lokalu wyborczego jednej karty wyborczej.”

L.6. Czy mężowie zaufania lub członkowie komisji wnieśli uwagi do protokołu komisji?

TAK	2,73%
NIE	97,27%

Przykładowe problemy, których dotyczyły uwagi:

„2 lokale wyborcze były tuż obok siebie, co myliło wyborców. Ponadto lokal był bardzo mały i trudno było przechodzić do urny. Kolejka chwilami zasłaniała urnę.”

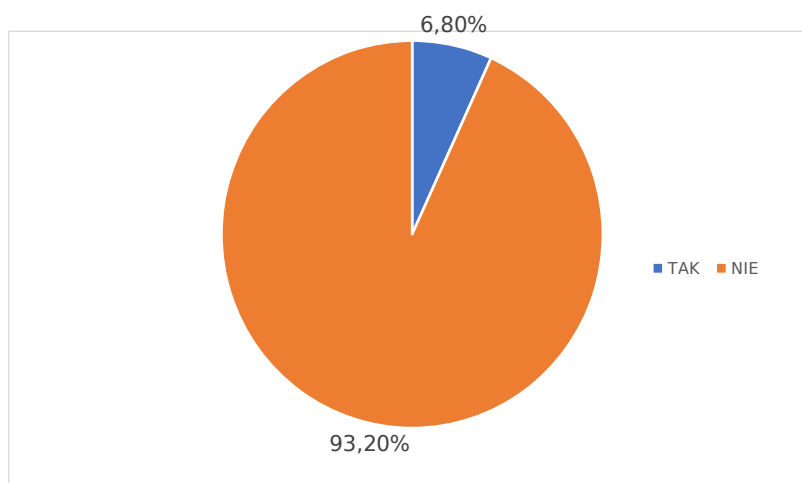
„Brak strażnika urny.”

„Doszło do rozbieżności pomiędzy ilością podpisów a ilością kart - różnica 1 szt. wpisano, że wydano prawdopodobnie 2 karty zamiast jednej.”

„Wydanie karty ojcu za syna, syn otrzymał za ojca, pomyłka.”

„Lokal był bardzo ciasny.”

L.7. Czy komisja ustosunkowała się do uwag wniesionych przez mężów zaufania?

TAK	6,80%
NIE	93,20%

Reakcje na uwagi:

„Uwagę przyjęto.”

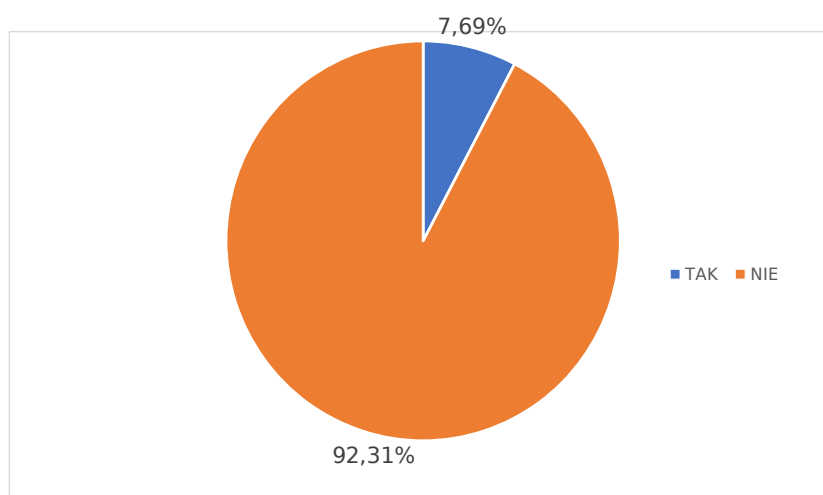
„Przed wejściem kierowano wyborców do właściwego lokalu.”

„Wyznaczono osoby dyżurujące przy urnie.”

„Karty zostały przeliczone”

L.8. Czy wystąpiły jakiegokolwiek problemy z wprowadzeniem danych do informatycznego systemu

Wsparcia Organów Wyborczych (WOW)?

TAK	7,69%
NIE	92,31%

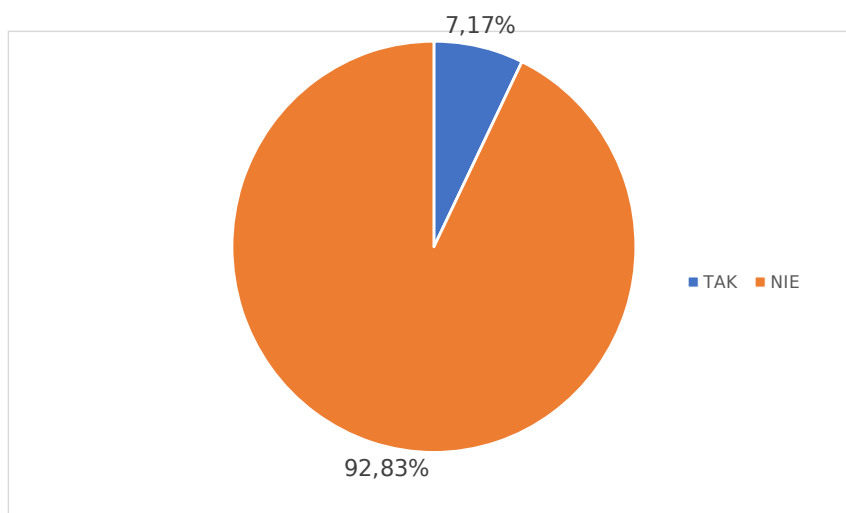
„Problem z drukowaniem, tak by widoczny był kod kreskowy protokołu.”

„Zepsuł się serwer w lokalu wyborczym i za zgodą całej komisji dwie osoby poszły z protokołem do Urzędu Gminy, tam wprowadziły dane i wydrukowały protokoły.”

„Drukarka nie posiadała odpowiedniej ilości tuszu potrzebnego do wydrukowania protokołu.”

„Przy wprowadzaniu danych do systemu informatycznego system ten pokazał, że jest błąd w obliczeniach komisji. Był jeden głos więcej. Dzięki systemowi informatycznemu wykryto błąd.”

L.9. Czy zdarzył się jakikolwiek przypadek odmowy wydania kopii protokołu mężowi zaufania lub obserwatorowi, jeśli o nią poprosił?

TAK	7,17%
NIE	92,83%

„Nie została mi wydana kopia protokołu, mimo iż o nią prosiłem. Przewodnicząca po konsultacji telefonicznej oświadczyła, że mogę jedynie obfotografować podpisany i wywieszony przy drzwiach protokół.”

„Nie, ale musiałam napisać podanie.”

„Przewodniczący i członkowie komisji mieli wątpliwości, czy mogą przekazać obserwatorowi protokół podpisany przez członków komisji, ale po konsultacji telefonicznej protokół wydano.”

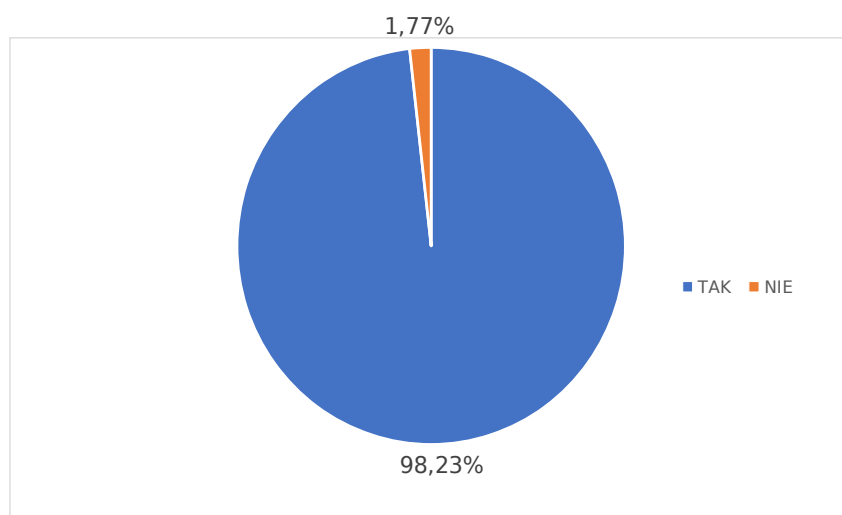
„Protokół wydano po dłuższych namowach.”

„Brak wyraźnych wskazań w wytycznych dla przewodniczącego.”

„Przewodniczący zaproponował przekazanie brudnopisu protokołu, powołując się na uregulowania RODO.”

L.10. Czy komisja wywiesiła w miejscu łatwo dostępnym dla wyborców kopie protokołów głosowania

w obwodzie?

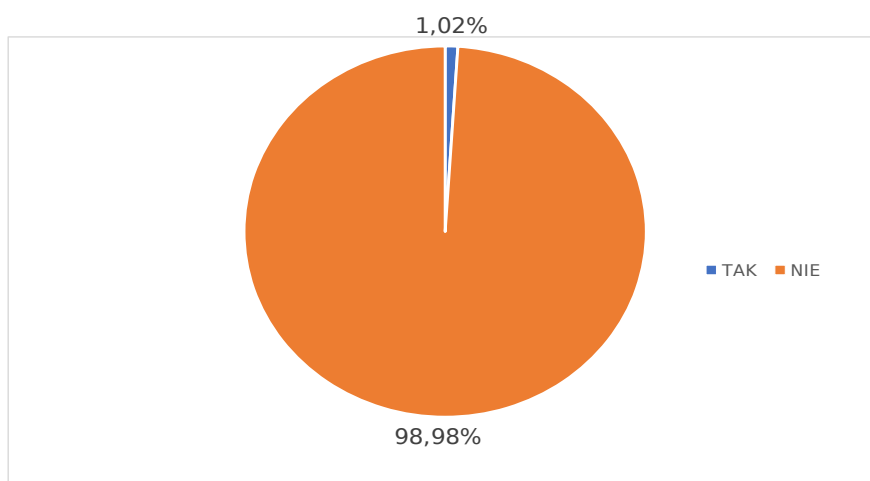

TAK	98,23%
NIE	1,77%

„Nie wywieszono str. 7 (IV. Uwagi i adnotacje) z podpisami.”

„Starsza pani, która przyszła odczytać wyniki wyborów, skarżyła się, że trzy strony protokołu zostały wywieszane za wysoko. Niemniej rozmieszczenie kart protokołu było podyktowane topografią szyb w drzwiach szkoły.”

L.11. Czy komisja w jakimkolwiek momencie utrudniała Ci obserwację procesu liczenia głosów?

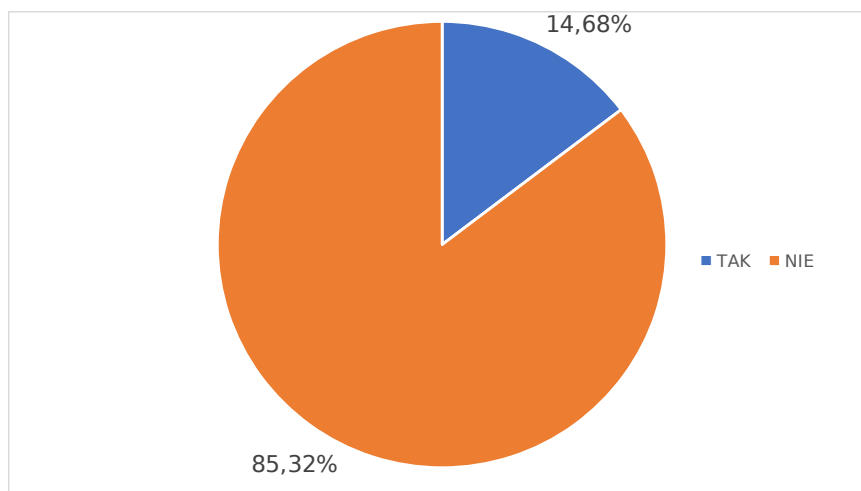

TAK	1,02%
NIE	98,98%

„Komisja robiła problemy z przekazaniem kopii protokołu; przewodnicząca kontaktowała się telefonicznie z urzędem i uzyskała informacje, żeby nie przekazywać jej obserwatorowi. Dopiero po podaniu przeze mnie podstawy prawnej i po ponownym kontakcie z urzędnikiem wydano mi wydruk protokołu z systemu.”

„Nie mogłam się przemieszczać.”

L.12. Czy zgłaszałaś/łeś komisji uwagi do sposobu jej pracy?

TAK	14,68%
NIE	85,32%

„W komisji były tylko 4 osoby z 10. Na sali nie było ani przewodniczącej, ani jej z-cy”

„W trakcie liczenia głosów posługiwali się długopisem.”

„Podpowiedziałem sprawniejszy technicznie sposób liczenia głosów.”

„Brak wiedzy o sposobie głosowania/ ważności głosów.”

„Poprosiłem o zaplombowanie czystych kart przed otwarciem urny. Prośbę zaakceptowano i zrealizowano.”

„Liczący powtórnie nie powinien znać wyniku pierwszego liczenia.”

„Próba liczenia głosów w podgrupach.”

„Wspólnie konsultowaliśmy logistykę przy liczeniu głosów. Członkowie komisji wiedzieli, że przy poprzednich wyborach obserwowałam liczenie i stąd ta konsultacja.”

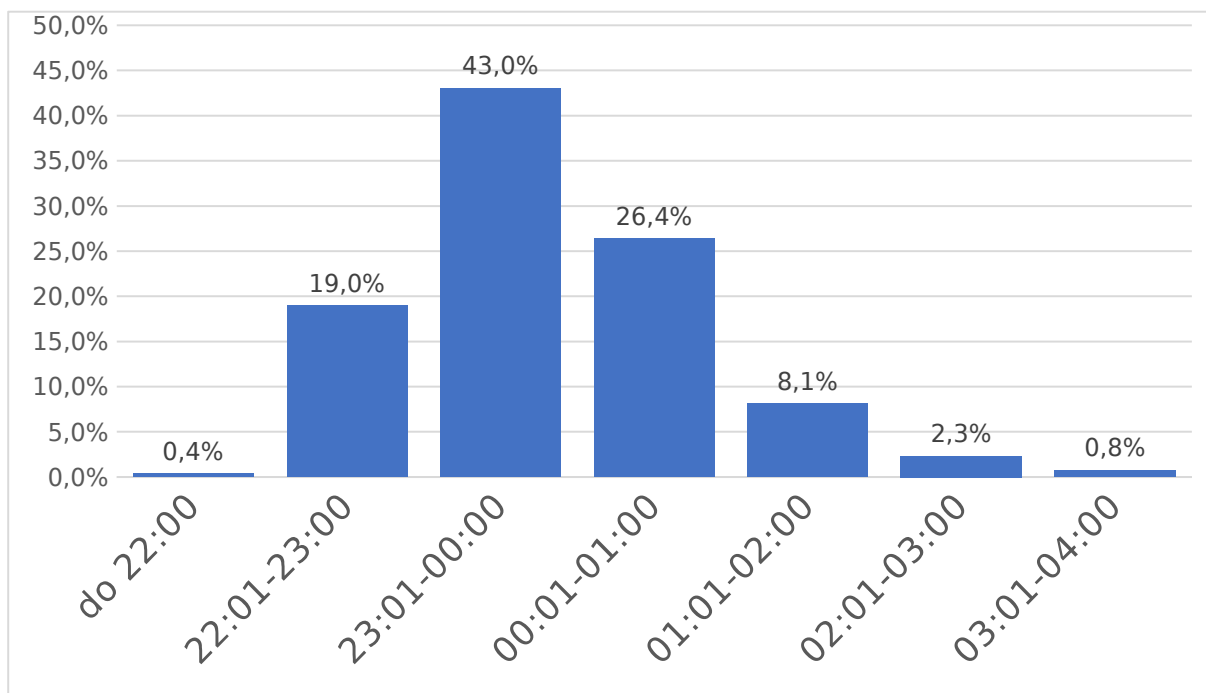
„Przy niezgodności obliczonych głosów (2) zgłosiłam uwagę, która wyjaśniła sprawę, i uniknięto powtórnego przeliczania głosów.”

„Poprosiłem o zaplombowanie czystych kart przed otwarciem urny.”

„Pomogłam w obliczeniu procentowej frekwencji, nikt z komisji nie umiał tego obliczyć.”

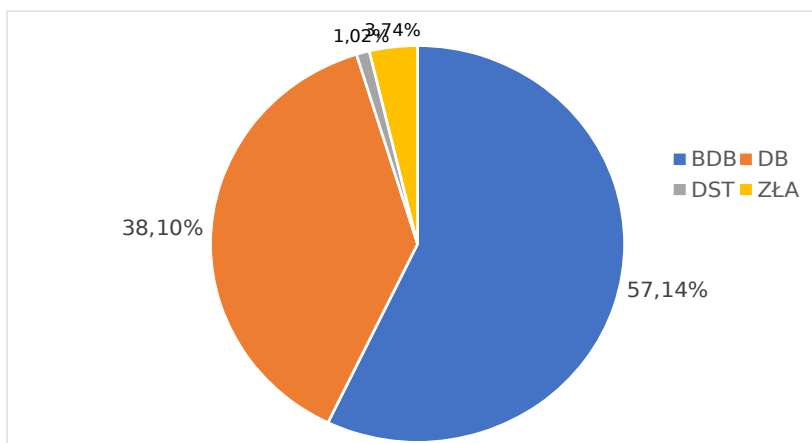

L.13. O której godzinie komisja skończyła pracę (gg:mm)?

do 22:00	0,4%
22:01-23:00	19,0%
23:01-00:00	43,0%
00:01-01:00	26,4%
01:01-02:00	8,1%
02:01-03:00	2,3%
03:01-04:00	0,8%

LICZENIE: Ogólna ocena pracy komisji

bardzo dobra	57,14%
dobra	38,10%
dostateczna	1,02%
zła	3,74%

Inne zaobserwowane problemy

W jednym przypadku nie przystąpiła do głosowania osoba, która opuścił szpital kilka dni przed wyborami, a na liście wyborczej była wykreślona; po rozmowach telefonicznych nie dopisano jej na listę i nie dopuszczono do głosowania.

W jednej z komisji jeden członek komisji nie stawiał się do pracy.

W jednym z lokali wyborczych w tej samej sali gimnastycznej znajdowały się dwie komisje. Jednak sala była przedzielona szczelną zasłoną. Do obu części były osobne wejścia.

Zaobserwowano także nielogiczny podział obwodów wyborczych: przy jednej z ulic adresy z numerami parzystymi przypisano do innej komisji niż adresy z numerami nieparzystymi. Spowodowało to dezorientację wyborców.

W dwóch komisjach odnotowano przypadki wydania wyborcom nieostemplowanych kart (w jednym przypadku były to 3 karty, w drugim 15 kart). W rezultacie karty te uznano za nieważne.

W jednym przypadku w urnie znajdowała się karta do głosowania wydana przez inną komisję, mającą lokal w tym samym budynku.

W jednej z komisji podczas liczenia stwierdzono brak jednej karty. Komisja uznała, że karta została wyniesiona z lokalu wyborczego.

W jednym przypadku wyjęto z urny o jedną kartę więcej, niż było podpisów w spisie wyborców.

Niektórzy członkowie komisji głośno wyrażali swoje opinie i dezaprobatę wobec poszczególnych kandydatów w wyborach.

W kilku przypadkach komisja nie wywiesiła protokołu z liczenia głosów na zewnątrz lokalu wyborczego.

Załącznik 2

PROPOZYCJA ZMIANY - UZUPEŁNIENIA LISTY SPISU WYBORCÓW DO WYBORÓW DO SEJMU I SENATU ORAZ DO WYBORÓW SAMORZADOWYCH.

W związku z osobistą obserwacją jako wyborca oraz dwukrotnie występując jako obserwator Obywatelskiej Kontroli Wyborów w Krakowie, zauważyłem częste problemy z prawidłowym złożeniem podpisu przez wyborcę; **po pierwsze z uwagi na gęste umieszczenie nazwisk wyborców** - co jest niewygodne, **pozostaje zbyt wąska rubryka przeznaczona na podpis wyborcy.**

Po drugie zdarzały się również przypadki złożenia podpisu w rubryce powyżej lub w rubryce poniżej, wynikające z trudnością zachowania równoległości, przy przystanianiu nazwisk innych wyborców powyżej i nazwisk poniżej rubryki, aktualnie podpisującego spis wyborców.

Zauważyłem również, iż spisy wyborców posiadają wystarczająco dużo miejsca w poziomie, aby stworzyć łącznie dwie równoległe rubryki pionowe przeznaczone na podpis wyborcy – jedną rubrykę **dla wyborców o numerach parzystych** oraz sąsiednią rubrykę dla **wyborców o numerach nieparzystych** (patrz: zamieszczony szkic - plan).

Sprawi to, iż automatycznie niemal dwukrotnie poszerzy się wysokość rubryki na podpis wyborcy. Przez rozbitcie dotychczasowej pojedynczej rubryki na podpisy, na dwie rubryki – zmniejszy się gęstość składanych podpisów (patrz: zamieszczony szkic - plan).

Spis wyborców widziany od strony członka komisji wyborczej

Proponuję stworzenie powtórzonej – dodatkowej numeracji na końcu poziomej rubryki.

Podwójna numeracja (tzw. Liczba porządkowa) **na początku i na końcu rubryki poziomej, ustala równoległość rubryki,** tym samym ułatwi szybsze przystanianie nazwisk wyborców powyżej i poniżej, aktualnie wybranego nazwiska wyborcy.

Spis wyborców widziany od strony wyborcy, podpisującego się na liście wyborców

Rubryka na podpis wyborcy powinna być również oznaczona tym samym numerem porządkowym w czytelny sposób widoczny dla podpisującego wyborcy.

Dla członka komisji numer w rubryce na podpis powinien być widziany jak „do góry nogami”, (patrz: zamieszczony szkic - plan).

SZKIC
KARTY SPISU
WYBORCÓW

WIDOK OD STRONY
WYBORCY

97. Kowalski	97. Kowalski	97.
98. Orzechowski	Orzechowski	98.
99. Francuz		99.
100. Adamski		100.
101. Wietochowec	101. Wietochowec	101.
102. Czarny	Czarny	102.
103. Matopolski		103.
104. Łodziałmin		104.
105. Wielkopolski	105. Wielkopolski	105.
106. Biaty		106.

WIDOK OD STRONY
CZŁONKA KOMISJI
WYBORCZEJ

PROPOZYCJA ZMIANY KARTY SPISU WYBORCÓW ((Numeracja (podwójna) ustala niezmienność))
POMYŚL: ZBIGNIEWA SIERACZYŃSKIEGO - OKAŁY (Mubnyki)

PROPOZYCJA ZMIANY KARTY SPISU WYBORCÓW ((Numeracja (podwójna) ustala niezmienność))
POMYŚL: ZBIGNIEWA SIERACZYŃSKIEGO - OKAŁY (Mubnyki)

WIDOK OD STRONY
CZŁONKA KOMISJI
WYBORCZEJ

97. Kowalski	97. Kowalski	97.
98. Orzechowski	Orzechowski	98.
99. Francuz		99.
100. Adamski		100.
101. Wietochowec	101. Wietochowec	101.
102. Czarny	Czarny	102.
103. Matopolski		103.
104. Łodziałmin		104.
105. Wielkopolski	105. Wielkopolski	105.
106. Biaty		106.

WIDOK OD STRONY
WYBORCY

SZKIC
KARTY SPISU
WYBORCÓW